

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Fábián Krisztina

Az érzelemkifejezés kulturális sajátosságai
az orosz, a magyar és az angol nyelv
tükrében

A „lelkiismeret” fogalmának
kognitív nyelvészeti vizsgálata

Témavezető
Dr. Bańcerowski Janusz, MTA Doktora, professor emeritus

Nyelvtudományi Doktori Iskola
Kulturális Nyelvészet Program
Budapest
2014

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

FÁBIÁN KRISZTINA

AZ ÉRZELEMKIFEJEZÉS KULTURÁLIS SAJÁTOSSÁGAI AZ OROSZ, A MAGYAR ÉS AZ ANGOL NYELV TÜKRÉBEN

A „LELKIISMERET” FOGALMÁNAK KOGNITÍV NYELVÉSZETI VIZSGÁLATA

NYELVTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
KULTURÁLIS NYELVÉSZET PROGRAM
A PROGRAM VEZETŐJE: DR. KÖVECSES ZOLTÁN

A BIZOTTSÁG TAGJAI

ELNÖK: Dr. KÖVECSES ZOLTÁN MTA Doktora DSc, egyetemi tanár

BÍRÁLÓK: Dr. BENCZES RÉKA habil. egyetemi docens;

Dr. LENDVAI ENDRE habil. egyetemi docens, a nyelvtudomány doktora

TITKÁR: Dr. VESZELSZKI ÁGNES PhD, egyetemi tanársegéd

TOVÁBBI TAGOK: Dr. CSEKÉNÉ JÓNÁS ERZSÉBET MTA Doktora, DSc, egyetemi tanár;

Dr. DZIEWOŃSKA-KISS DOROTA PhD, egyetemi tanársegéd;

Dr. GYÖRKE ZOLTÁN PhD, főiskolai tanár

TÉMAVEZETŐ

DR. BAŃCZEROWSKI JANUSZ, MTA Doktora, professor emeritus

Budapest 2014

1. A kutatás célja

A kutatás célja, a lelkiismeret fogalmának kognitív nyelvészeti vizsgálata az orosz, a magyar és az amerikai angol nyelvben.

2. Terminológia

A legfőbb kognitív nyelvészeti fogalmak, melyekkel dolgoztam:

- Fogalmi metafora
- Fogalmi metonímia
- Jelentésintegráció
- IKM (Idealizált Kognitív Modell)

3. A fő tézisek

A munka legfőbb tézisei:

- Az öt leggyakoribb fogalmi metafora kognitív nyelvészeti vizsgálata, a három nyelvben, megmutatja a **lelkiismeret** fogalmának konceptualizációs különbségeit.
- A kulturális és történelmi háttér (a három kultúra esetében), magyarázatul szolgál a kognitív nyelvészeti kutatás eredményeinek eltéréseire.
- A kutatott kultúrák azonos jellemzői lehetőséget adnak, egy potenciálisan univerzális lelkiismeret modell felvázolására.
- A XXI. század megteremtette az igényt, a lelkiismeret fogalmának egységes értelmezésére. (Így egyik célom volt, egy potenciálisan egyetemes korpusz megtalálása, a vizsgált, három, nemzeti, nyelvi korpusz mellett.
- A kognitív nyelvészeti vizsgálat nem csak, a különböző kultúrák kultúraspecifikus jellemzőit, hanem az azonos vonásokat is elének tárja, az orosz, a magyar és az amerikai angol gondolkodásban.

4. A korpuszok

- Az orosz, nemzeti, nyelvi korpusz (Ruscorpora)
- A Magyar, nemzeti, nyelvi korpusz (MNSZ)
- A mai, amerikai angol nyelvhasználat korpusza (COCA)

5. A módszer

A korpuszokat az MIP módszerével kutattam, amely segít a fogalmi metaforák feltárásában, az egyes szövegekben és diskurzusokban.

6. A kutatás főbb eredményei

Az eredmények a lelkiismeret konceptualizálásának nagyon sok kultúraspecifikus, és azonos módját is mutatják.

- Az orosz kultúrában, a fő fogalmi metafora (amelyen a lelkiismeret kulturális modellje is alapul az orosz nyelvben), a LELKIISMERET ÉRTÉK fogalmi metafora.
- A magyar kultúrában, a fő fogalmi metafora (amelyen a lelkiismeret kulturális modellje is alapul a magyar nyelvben), a LELKIISMERET BÍRÓ fogalmi metafora.
- Az amerikai kultúrában, a fő fogalmi metafora (amelyen a lelkiismeret kulturális modellje is alapul az amerikai angol nyelvben), a LELKIISMERET ÁRTATLAN LÉNY fogalmi metafora.

Munkámban vizsgálom az öt leggyakoribb fogalmi metaforáját a **lelkiismeret** fogalmának, az adott nyelvekben. Emellett ábrázolom a lelkiismeret kulturális modelljeit a három nyelvben. Ugyanakkor, egy potenciálisan egyetemes modell, a “Párbeszéd-modell” megalkotása is szerepel az eredmények közt.

A magyar nyelv esetében, olyan képi sémákat és jelentésintegrációt is elemzek, melyek a lelkiismeretet más fogalmakkal (mint **értelem**, **válság** és **erkölcs**) összefüggésben ábrázolnak.

7. Összefoglalás

Az eredmények fényében megállapítható, hogy a magyar és az amerikai kultúra sok hasonló vonással rendelkezik. Ebben a két kultúrában, nagyon sok szempontból függ össze, a **lelkiismeret** és az **individuum** fogalma.

Az orosz nyelvben és kultúrában, a történelmi és kulturális háttér szolgál magyarázatul egy olyan fogalmi metafora gyakori voltára, mint a LELKIISMERET ÉRTÉK.

Az összesített eredmények, a három kultúra, nagyon sok érdekes jellemzőjét tárják elénk. Emellett, lehetőséget teremtenek a **lelkiismeret** fogalmának egységes, potenciálisan egyetemes értelmezésére is.

Ajánlott Irodalom

Апресян, Ю. Д. 1995. „Образ человека по данным языка: попытка системного описания.” In *Вопросы языкознания*. 1.

Апресян, Ю. Д. и др. (ред.) 1997. *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Москва: Языки русской культуры.

Арутюнова, Н. Д. 1990. „Метафора и дискурс.” In *Теория метафоры*. Москва: Прогресс.

Арутюнова, Н. Д. 2000. „О стыде и совести.” In Арутюнова, Н. Д. – Янцко, Т. Е. – Рябцева Н. К. (ред.): *Логический анализ языка. Языки этики*. Москва: Языки русской культуры. 54–79.

Бахтин, М. М. 1979. „Эстетика словесного творчества.” Москва.

Bañcerowski, J. 2001. „A nyelvtudomány paradigmái.” In *Magyar Nyelvőr* 125: 1–29.

Bañcerowski, J. 2001. „Néhány megjegyzés a természetes nyelv fogalmának értelmezéséhez.” In *Magyar Nyelvőr* 125: 282–286.

Bañcerowski, J. 2008. *A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Bárdosi, V.: 2009. *Magyar szólások, közmondások értelmező és fogalomköri szótára*. Budapest: Tinta Kiadó.

Benczes, R. 2010. "Setting limits on creativity in the production and use of metaphorical and metonymical compounds". In: Alexander Onysko, Sascha Michel (szerk.) *Cognitive Perspectives on Word Formation*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, pp. 219–242.

Benczes, R. 2011. „Blending and creativity in metaphorical compounds: A diachronic investigation”. In: Sandra Handl, Hans-Jörg Schmid (szerk.) *Windows to the Mind: Metaphor, Metonymy and Conceptual Blending*. Berlin; New York: De Gruyter, pp. 247–268.

Benkő, L. (főszerk.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Brdar-Szabó R.; Brdar, M. 2003. „Referential Metonymy across Languages: What Can Cognitive Linguistics and CONTRASTIVE LINGUISTICS Learn from each Other?” In *International Journal of English Studies*. Vol. 3 (2). 85–105.

Csekéné Jónás E. 1998. *Az orosz ige morfológiája*. Морфология русского глагола. Сборник заданий и упражнений. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó.

Csekéné Jónás E. 1999. *Az orosz dialógus természetrajza*. (Szövegszerkezeti vizsgálatok Csehov dialógusaiban). Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó.

Dési, E. 2003. “A lelkiismeret mint a naiv etika fogalma.” In *Világosság*. 2003/5–6 175–183.

Dziewońska-Kiss, D. M. 2011. *Az élet és a halál konceptualizációja a lengyel és a magyar nyelvben. (A frazeológiai kapcsolatok és a kérdőíves anyag tükrében.)* Doktori Disszertáció. ELTE BTK, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szláv Nyelvtudományi Program.

Dziewońska-Kiss, D. M.; Fábián, K. 2012. „A szem fogalma az angol, a lengyel, a magyar, az olasz és az orosz nyelv frazeológiai kapcsolatainak tükrében.” In *Filológia.hu* (www.filologia.hu). 2012/1, 23–41.

Fábián, K. 2011. „Book review: Attila Imre, A cognitive Approach to Metaphorical Expressions”. In *Philologica* (www.acta.sapientia.ro) 3:(2). 279–281.

Fábián, K. 2012. „A lelkiismeret a magyar és az orosz nyelv és kultúra tükrében.” In *Nyelv és Kultúra, Kulturális nyelvészet*. Szerk. Balázs, Géza; Veszelszki, Ágnes. 45–49.

Fábián, K. 2012. „A lelkiismeret fogalma a magyar és orosz nyelvben, kognitív szempontból.” In *Nyelvtudományi Doktori Iskola, Tanulmányok*. főszerk. Bárdosi Vilmos. 67–75.

Fábián, K. 2012. „Несколько замечаний о понятии «совести» в русском языке и культуре.” In *Filológia.hu* (filologia.hu). 2012/3. 152–156.

Fábián, K. 2012. „A lelkiismeret metaforái.” In *125 Éves A Budapesti Angol Szak, Doktorandusztanulmányok*. Szerk. Frank, Tibor és Károly, Krisztina. 105–112.

Фасмер, М. 1987. *Этимологический словарь русского языка*. Москва: Прогресс.

Fauconnier, G.; Turner, M. 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.

Freud, S. 1982. *Esszék*. Budapest: Gondolat kiadó.

Kemény, G. 2010. *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek. Segédkönyvek A nyelvészet tanulmányozásához 100*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 460.

Kövecses, Z.; Radden, G. 1998. "Metonymy: Developing a cognitive linguistic view." *Cognitive Linguistics* 9.1: 37–77.

Kövecses, Z. 2005. *A Metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe.* Budapest: Typotex Kiado.

Kövecses, Z. 2005. *Metaphor in Culture. Universality and Variation.* Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Kövecses, Z. 2006. *Language, Mind, and Culture. A Practical Introduction.* Oxford and New York: Oxford University Press.

Kövecses, Z.; Benczes, R. 2010. *Kognitív nyelvészet.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kránitz, M. 2003. „A lelkiismeret és az őrangyal szerepe a keresztség szentségében Órigenész írásaiban.” In *Studia Universitatis Babes-Bolyai, Theologia Catholica Latina.* 2003/XLVIII 1. 23–31.

Lakoff, G. and Johnson, M. 1980. *Metaphors We Live By.* Chicago: The University of Chicago Press.

Lakoff, G. and Kövecses Z. 1987. „The cognitive model of anger inherent in American English. In D. Holland and N. Quinn (Eds.), *Cultural models in language and thought.* Cambridge: Cambridge University Press 195–221.

Lakoff, G. 1987. „Cognitive models and prototype theory.” In Ulric Neisser (Ed.) *Concepts and Conceptual Development: Ecological and Intellectual Factors in Categorization* New York, Cambridge University Press 63–100.

Lakoff, G. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Thing.* Chicago: The University of Chicago Press.

Lakoff, G. and Turner, M. 1989. *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, G. 1993. „The contemporary theory of metafor.” In *Metaphor and thought* 203-251.

Lakoff, G.1996. *Moral Politics. What Conservatives Know That Liberals Don't*. Chicago: The University of Chicago Press.

Langacker, R.W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.

Langacker, R.W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2. Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.

Lendvai E. 1996. *Közelkép a verbális humorról*. (monográfia) Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Lendvai E. 1998. *Лексическая семантика русского языка*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Matsuki, K. 1995. „Metaphors of anger in Japanese.” In J. R. Taylor and R. MacLaury (Eds.), *Language and the cognitive construal of the world*. Berlin: Mouton de Gruyter. 137–151.

Péter, M. 2005. *Nyelv, stílus, költői beszéd: válogatott tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Pragglejaz Group 2007. „A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse.” In *Metaphor and Symbol*. 22(1). 1–39.

Рукавишникова, М.В. 2009. „Совесьть как многогранный феноменон. Этимологический и лексический анализ.” In: *Философия. Культурология, Вестник*

Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Социальные науки.
121–126.

Strauss, C. ; Quinn, N. 1997. *A cognitive theory of cultural meaning*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Talmy, L. 1988. „Force dynamics in language and cognition”. In *Cognitive Science* 12: 149-100.

Tolcsvai Nagy, G. 2000. „A kognitív nyelvészet elméleti hozadéka a szövegtan számára.” In *Magyar Nyelvőr*. 124: 4.

Урысон, Е. В. 2000. „Голос разума и голос совести”. In Арутюнова, Н. Д. – Янцко, Т. Е. – Рябцева Н. К.(ред.): *Логический анализ языка. Языки этики*. Москва: Языки русской культуры. 184–190.

Yu, N. 1995. „Metaphorical expression of anger and happiness in English and Chinese.” In *Metaphor and Symbolic Activity*, 10. 223–245.

Wierzbicka, A. 1992. *Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. New York – Oxford: Oxford University Press.